

חסידות בפרשה

הרב יצחק שפירא

פרשת ויחי

מי המלך האמיתי, יוסף או יהודה?

על ההבדל בין יוסף ליהודה, על יחסי הורים וילדים
ולמה משיח יצא מיהודה דווקא?

לפני פטירתו, מכנס יעקב אבינו את כל בניו, ומברך אותם. וכפי שמתארת התורה: וַיִּקְרָא יַעֲקֹב אֶל בָּנָיו וַיֹּאמֶר הָאֲסֵפּוּ וְאֶגִּידָה לָכֶם אֶת אֲשֶׁר יִקְרָא אֲתֶכֶם בְּאַחֲרִית הַיָּמִים. אֲנִי רוֹצִים לְהַתְּבוֹנֵן בַּהֲבָדְלִים הַיְסוּדִיִּים שֶׁבֵּין הַבְּרָכָה לַיהוּדָה לְזוֹ שֶׁל יוֹסֵף, וּלְעִמּוּד עַל הַתּוֹכֵן הַפְּנִימִי הַמִּיִּיחָד כָּל אַחַת מֵהֶן.

מי זכה למלוכה?

הנקודה הראשונה המעוררת תמיהה היא מי מבין האחים זוכה במלוכה. יוסף הוא זה שחלם שכל אחיו משתחוים לו, ויעקב אבינו אף שמר את הדבר בלבו מתוך ציפייה להתממשות החלום ("ואביו שמר את הדבר"). ואכן, במציאות של מצרים יוסף הוא השליט בפועל. למרות זאת, בברכות הפרשה אנו מוצאים שדווקא יהודה הוא זה שמתברך בברכת "יִשְׁתַּחֲוּ לָךְ בְּנֵי אֲבִיךָ". יעקב קובע כי המלוכה והשלטון שייכים ליהודה באופן נצחי באומרו "לֹא יָסוּר שִׁבְט מִיְהוּדָה וּמִחֶלֶק מִבֵּין רַגְלָיו". לעומתו, יוסף מכונה רק "נזיר אחיו", לשון פרישה והתנשאות, אך לא לא זוכה במלוכה לדורות.

אמנם, לאורך קורות המשפחה, יהודה מתגלה כדמות דומיננטית; הוא זה שהצליח לשכנע את האחים שלא להרוג את יוסף אלא למכור אותו, הוא זה שעמד מול יעקב אבינו ושכנע אותו להוריד את בנימין למצרים, והוא זה שבדבריו גרם לבסוף ליוסף לגלות את זהותו. ובכל זאת, למרות תכונותיו של יהודה, המועמד הטבעי והמתבקש למלוכה הוא יוסף. אם כן עלינו להבין: כיצד יהודה מחליף פתאום את מקומו של יוסף בנושא כתר המלוכה לדורות?

בראשות הרב יצחק גינזבורג שליט"א

שפע גשמי או אנושי?

הבדל מהותי נוסף ניכר בתוכן השפע שבברכות. הברכות של יוסף מתמקדות במציאות הממשית והגשמית, בברכת האדמה והשמיים: "מֵאֵל אָבִיךָ וְיַעֲזְרֶךָ וְאֵת שְׂדֵי וַיְבָרְכֶךָ בְּרִכַּת שְׁמַיִם מִעַל בְּרִכַּת תְּהוֹם רַבָּצֶת תִּחַת". זוהי ברכה על קיומו של שפע חומרי וממשי. לעומת זאת, הברכות של יהודה עוסקות במציאות האנושית – בחיות, בשמחה ובעוצמת החיים של האדם. כאשר יעקב מברך את יהודה בשפע של יין, הוא לא מתכוון רק לשפע החומרי של יבול הגפן, אלא לכך שיהודה יהיה מלא חיות ושמחה, עד כדי "שכרות": "תְּכַלִּילִי עֵינַיִם מִיֵּין וּלְבָן שְׁנַיִם מִחֶלֶב". עיקר הברכה כאן הוא על החוויה הפנימית האנושית, ולא על השפע החיצוני.

נקודה שלישית שחשוב לתת עליה את הדעת היא הקשר להורים. בברכת יוסף, יעקב מזכיר במפורש אותו ואת הקשר להורים שלו: "בְּרִכַּת אָבִיךָ גָּבְרוּ עַל בְּרִכַּת הוֹרֵי". יוסף מתברך מתוך הברכות של ההורים. לעומת זאת, בברכת יהודה אין כל אזכור להורים או לברכת האבות. יהודה עומד בברכתו כדמות עצמאית.

גם באופן הפנייה של יעקב לבניו אנו מוצאים הבדל משמעותי. כאשר יעקב מדבר על יוסף, הוא משתמש במילה "בן" כשם תואר המבטא התפעלות: "בֶּן פֶּתַח יוֹסֵף בֶּן פֶּתַח עָלִי עֵין". הוא מתאר את יוסף כדמות מוצלחת של בן. יעקב כביכול אומר כאן ליוסף – "איזה בן מיוחד אתה". אך כאשר הוא פונה ליהודה, הוא משתמש בלשון שונה: "מִשְׁרָף, בְּנִי עָלִיתָ". יהודה הוא "בני" שלי, פנייה המבטאת התייחסות של אב לבנו.

להסתכל מלמעלה או מתוך הלב?

כדי להבין את פשר ההבדלים הללו, עלינו לצלול אל עומק דמותם של יוסף ויהודה ולראות כיצד כל אחד מהם מייצג תכונה אחרת של הנהגה. יוסף הצדיק מייצג את "המבט מלמעלה". הוא אינו רואה את האחים רק כפי שהם עומדים מצד עצמם, אלא הוא מתבונן עליהם דרך עיניו של אביו, יעקב אבינו. עבור יוסף, האחים הם חלק מחטיבה אחת כוללת, כפי שהאב רואה את כל בניו כחלק ממנו ובאחדות אחת.

יוסף מזדהה באופן מוחלט עם נקודת המבט העליונה הזו של האב, ולכן הוא נחשב כמי שהוא "חצי בן וחצי אבא". מצד אחד הוא אח בין האחים, אך מצד שני הוא נושא עמו את הראייה הכוללת של האבא. המעמד המיוחד של יוסף בא לידי ביטוי בכך ששני הבנים שלו, מנשה ואפרים, נחשבים כחלק מהשבטים. מכיון שיוסף משקף את המבט של האבא, לכן הוא חולם שכולם משתחוים לו; השתחוואה זו מייצגת את הכפיפות לנקודת המבט העליונה והכוללת שהוא מייצג, מבט שבא מלמעלה כלפי מטה ומאחד את כולם.

לעומת המבט העליון של יוסף, יהודה מייצג חוויה פנימית שונה לחלוטין. יהודה אינו מסתכל על המציאות "מלמעלה", אלא הוא מרגיש וחי כ"אח בין האחים". הוא נמצא בתוך החבורה, וחווה את הרצונות שלהם בגובה העיניים.

מתוך העמידה הזו למטה, בתוך המציאות האנושית הפשוטה, יהודה מצליח להביע את הרצון הכי עמוק והכי פנימי של כל האחים – הרצון להיות בנים של אבא ולהרגיש שהוא מוליד אותם כבנים שלו.

אצל יהודה, האחדות אינה נכפית על ידי מבט עליון שמחבר את כולם, אלא היא פורצת מתוך הלב של כל אחד ואחד. הוא מי שנותן קול לרצון הנסתר של כולם להיות בנים של אבא, ולחוש שבכל רגע הם נולדים ממנו מחדש. זו הסיבה לכך שלבסוף דווקא ליהודה משתחוים האחים. הם אינם משתחוים לסמכות עליונה או למבט של האבא, אלא הם משתחוים למי שמצליח לבטא בצורה הכי חזקה את מה שהם עצמם רוצים בתוכם. הם רואים ביהודה את השתקפות הרצון הפנימי שלהם, ולכן מלכותו היא טבעית ומקובלת עליהם בלב שלם.

העיקר שתהיה תסיסה פנימית...

לאור הדברים הללו, נוכל להעמיק ולהבין מדוע סוג הברכות שקיבל כל אחד מהם שונה כל כך במהותו. יוסף לא מוליד את המציאות (הרי הוא לא האבא) ולכן מבחינתו יש את המציאות הקיימת, והוא מסתכל במבט־על כיצד היא אמורה להתנהל (כמו שאבא מסתכל). ממילא, הברכה ליוסף מתמקדת בכך שהמציאות עצמה תהיה מבורכת. בעוד שכל אחד מהשבטים מקבל ברכה פרטית לפי צרכיו המיוחדים, יוסף כולל בתוכו את המציאות כולה. הוא מתבונן על העולם כאחדות אחת, ולכן יעקב אבינו מברך אותו שהשפע במציאות יהיה רחב ועצום ככל הניתן – "ברכות שמים מעל" ו"ברכות תהום רובצת תחת".

זוהי גם הסיבה שדווקא בברכת יוסף יעקב מזכיר את הקשר להוריו ואבותיו: "בְּרַכְתָּ אֲבִיךָ גָּבְרוּ עַל בְּרַכְתָּ הַזֶּה". יעקב מבקש לברך את יוסף מתוך אותה נקודת מבט עליונה של ההורים, שרואה את כל המציאות של בניהם כאחדות אחת. מתוך החיבור הזה אל ההורים, הוא ממשיך אל יוסף ברכה שהיא כולה שפע.

לעומת זאת, יהודה מייצג את התחושה של הבן שחפץ להיוולד מהאבא. יהודה לא מנסה להתרומם לנקודת מבטו של האבא, אלא הוא נהנה לחוש את היותו בן שאביו מוליד אותו בכל רגע מחדש. בניגוד ליוסף, יהודה מייצג רגש הלב האנושי ואת החוויה שצומחת מלמטה. לכן הברכה אצל יהודה אינה עוסקת במציאות הכללית אלא בחוויה הפנימית, בשמחה ובחיות. יהודה מתברך בכך שתהיה לו התעוררות פנימית גדולה, תסיסה כמו היין התוסס...

משיח בן דוד, מזרעו של יהודה, מכונה על ידי חז"ל "בר נפלא". ליהודה אין מציאות משל עצמו, והוא לא מצליח להתרומם לבדו. משיח בן דוד מביע שכל מציאותו היא היותו בן שהאבא מוליד אותו, וכלשון הפסוק בתהלים ביחס למשיח: בְּנֵי אֶתֶּה אֲנִי הַיּוֹם יְלִדְתִּיךָ. כאשר אנו מזהים את התחושה הפנימית של המשיח, אנו מרגישים שהוא מצליח לבטא הכי טוב את התחושה שלכולנו נמצאת בפנים, ולכן אנו מיד 'נדבקים' בו והוא מצליח לאחד את כולנו.

שבת שלום

בית המדרש 'עוד יוסף חי'

